

Årets gang på "Hensdal" i Gravlev

Lidt om hvad jeg sådan kan huske og noget, der er mig fortalt.

Skrevet i begyndelsen af 1990'erne af Frederik Poulsen (1917 – 1995), "Hensdal" i Gravlev.

Vinter

I hele min barndom og ungdom, ja langt op i årene efter krigen 1940-45 eksisterede stadig en rest af det gamle hoveri, som ellers blev afskaffet i årene 1770 til 1982, nemlig snekastningspligten for alle ejere af fast ejendom i laddistrikterne. For vores gårds vedkommende to mand hver dag. For mindre ejendomme én mand eller en mand hver anden dag. Sneholdet fra Gravlev udgjorde op til en snes mand og en snefoged.

Vi skulle først rydde hovedlandevejen fra Fløevejen i nord og til Skillingbro og derpå de nærmeste kommuneveje. Bivejene dog først når fygningen var holdt op. I strenge vintre kunne der gå mange dage, ja ofte uger, med dette hoveri.

Vejen fra vores gård og ned til skolen var ofte føjet til, så den øverste halvdel var ganske jævn med markerne på begge sider. Så kunne der være en fin kælkebakke helt hjemmefra og ned til bækken. Jeg husker en morgen, hvor jeg satte mig på kælken ude ved maskinhuset og suste derned ad, og lige da jeg kom til skolen, fløjtede læreren ind, men farten var for stærk til at jeg kunne standse, så jeg røg næsten ned til bækken og kom derfor for sent. Det var ikke rart at skulle banke på døren og komme alene ind. Der skete dog ikke andet end jeg blev hilst med et personligt "Godmorgen Frederik" og et venligt grin. Lærer Johansen havde vist set årsagen, men flovt var det alligevel. Når det var rigtig fint kælkeføre på bakken og vejret var godt kunne det godt hænde, at vi fik lov at more os derude selvom der nu og da gik en skrive- eller geografitime med.

Omkring 1950 blev det sådan, at kommunen afsatte et vist beløb til snerydning så arbejdsmændene og eventuelt arbejdsløse kunne gå ud og tjene en dagløn, men i de rigtige vintre slap pengene gerne for tidligt op, og så begyndte hoveriet igen. Det var ikke nogen populær ordning. Man følte sig til grin for egne penge. Der gik dog ikke mange år før sneplovene kom frem og blev almindelige.

For øvrigt gik vinteren med arbejdet i stalden og tærskningen i laden samt hjemkørsel af roer, som regel en dag om ugen. Det kunne ofte være en vanskelig opgave, når jorden på roekulterne var helt gennemfrosset, så den ikke kunne hakkes af. Somme tider måtte vi pille roerne ud og siden banke jorden ned. Vinterfoderet var altid kålrabier, og der var gerne nogle, der var gennemfrosne og så hårde som kampesten. Dem smed vi ind i en tom grisesti og på gangene, så de efterhånden blev tøet op.

Tærskearbejdet foregik fra min første barndom med et stort omkørende tærskværk fra Bundgaardsminde. Det bestod af tærskværk, halmpresser og en stor dieselmotor, alle tre dele forspændt hver sit spand heste. Omkring 1933 blev motoren afløst af en traktor, der så også kunne afløse hesteforspandet ved transport. Tærskedagene var noget af en begivenhed. Der skulle stort mandskab til at betjene værket, helst 7-8 mand. Det klaredes ved at 3-4 gårde gik sammen om dette arbejde. På den måde blev det jo også lidt selskabeligt med frokost og kaffe, selvom det var et hårdt og beskidt job.

Der kunne, når det gik godt, tærskes 100-150 tønder korn på en dag. Det nok hårdeste job var at bære sække fra. De skulle jo som regel et stykke vej og op på et loft. Det var 75 og 100 kg sække, så det kunne være slemt ved nakkeskindet, men kunne man klare det en hel dag, så

gav det også en vis prestige. Vi tærskede gerne et par dage om efteråret og så resten en gang i løbet af vinteren.

Når det var overstået, skulle der hentes knust gødning hjem. Gødningen, som var i jutesække á 100 kg, blev hentet hjem med heste og vogn fra jernbanevogne på Støvring station og blev så stablet op i en høj stabel langs den ene side af køreloen, hvor der nu står kraftfodersiloer. Det årlige forbrug var ca. 50 sække 40 % kaligødning og ca. 100 sække superfosfat (almindelig benævnt 18 %) samt noget svovlsurt ammoniak beregnet til kartoffelmasken, som dengang gerne var 6-7 tønner. Desuden en del norgesalpeter til kornmarkerne. Norgesalpeter fik vi, det første jeg kan huske, leveret i lufttætte trætønder, men senere i jutesække, der var indvendigt tjæret og beklædt med stærkt papir. Disse var gode til mange ting, fordi de var vandtætte og meget solide. Blandt andet var de gode til tagdækning på mit duehus. Angående salpeterforbruget den gang, så var en udsædsmængde på 400 kg pr. hektar meget stor, og det nærmeste man turde komme lejesædsgrænsen i korn, og det svarer jo kun til 60 kg kvælstof pr. hektar.

Forår

Det første markarbejde, når foråret meldte sig, var som regel ajlekørsel på græsmarkerne. Det gav jo tidlig græs og tidlig høslet. Det var ikke noget behageligt job at blive sat til. Det skulle jo helst foregå i regnvejr, og ajlen skulle pumpes op i tønden med håndkraft, hvilket dog gav lidt varme i kroppen. Var der gilde eller bal om aftenen, som man skulle til, var det især et meget upopulært arbejde.

Når kunstgødningen så skulle udsåes blev sækkene først tømt ud på loen i passende parti og derpå blandet over en harpe, så knoldene blev siet fra og banket ud. Derpå blev gødningen igen sækket op og læsset på en vogn, hvorfra den så blev spredt ud på marken med håndkraft fra en balje anbragt bagest i vognen. Senere, omkring sidst i tyverne, fik vi en Villemoes gødningsspreder, som forspændt en hest kunne sprede gødningen fuldstændig jævnt. Denne maskine virkede i mange år, nok 15-20 år. Så blev den udskiftet med en ny af samme slags, som anvendtes til langt op i traktortiden, hvor traktoren så afløste hestene.

Forårsarbejdet var dengang stort set det samme som nu med pløjning, harvning, såning og tromling, blot at det dengang foregik til fods efter et spand heste, så der var ikke problemer med kondien. Alligevel var der dog gymnastik om vinteren og også nogle, der spillede fodbold om sommeren. Jeg selv blev aldrig nogen løve til idræt.

Sidste del af forårets arbejde var såning af roerne, cirka seks tønner land kålrabi og et par tønner land runkelroer. Det skulle helst være tilendebragt i begyndelsen af maj, men forinden skulle det sidste staldgødning køres ud og ajlebeholderen tømmes. Når der ikke kunne pumpes mere op, gik der et par mand ned i beholderen og fejede den sidste rest af slammet hen i pumpen. De fik et reb om livet så de kunne hives op dersom de blev utilpas, men det var der nu aldrig nogen, der blev. Alt af gødningsværdi skulle jo i marken for at komme den nye afgrøde til gavn.

Når det var gjort blev alle de tømte gødningsække lagt i blød for vask henne i dammen, som dengang var ret stor og vandrig. Det samme skete med møgvognene. De blev adskilt og lå i blød nogle dage.

Nu var det så tørvegravningen, der stod for tur. I en uges tid eller lidt mere blev alle karlene sendt på cykel ud i Juelstrup Mose med madpakke og øl til hele dagen for at grave eller skære de 100.000 tørv, som sammen med nogle rummeter brænde fra skoven udgjorde årets varmforsyning.

I de år hvor jeg var omkring 12-14 år fik min far den idé at medens karlene var i mosen, skulle han og jeg køre nogle læs møg i marken og pløje det ned til cirka ¼ tønne land turnips, der var en meget hurtigtvoksende roeart, som ikke var ret meget værd, men som dog kunne være et supplement til sommerfodringen inden alle de andre roer blev store nok. Jeg tror det var noget, han hittede på for at lære mig at bruge en møggreb og køre med en plov. Et par ting, som kunne være meget nyttige.

Roesåningen foregik med en særlig maskine, som kaldtes en ”Avangse”. Den bestod af en maskine, hvor énspænderstængerne vendte bagud, når den brugtes som såmaskine og heste var forspændt uden stænger. Den gik så enten min far eller farbror Kristian og styrede med stængerne, så roerækkerne blev pænt lige. Den anden skulle jo så styre hesten, så den ikke trådte der hvor rækkerne blev sået. Somme tider skulle jeg køre hesten, og det var rarest når det var farbror, der styrede maskinen. Far var mere til at kommentere med store bogstaver.

Når så siden roerne skulle renses, blev maskinen så vendt om og hesten anbragt mellem stængerne og så-aggregatet udskiftet med renseren. Det var som regel far og farbror, der rensede roerne første gang. Her var det lige så vigtigt at hesten gik nøjagtig mellem rækkerne. En pudsig ting, jeg husker fra dengang, var at farbror Kristian kunne gå i marken en hel dag uden at få muld i træskoene. Det var vi vist ingen, der kunne gøre ham efter.

I dagene der først i maj skulle køerne jo også på græs. Den gang stod de tøjret i en lang række. Mest, synes jeg, i Vestermarken, men da var det jo heller ikke noget problem med at komme over landevejen. Der kom sjældent biler. Køerne blev koblet sammen med hinanden i geled med 4 i hvert og så 4-5 geled bag efter hinanden og så trukket i marken og hjem igen i en sådan flot kolonne. Det kunne efter et par dages træning klares af én mand. Selv jeg fik lært at klare det. I sidste halvdel af tyverne blev det dog almindeligt med indhegning til køerne. Det var jo en stor lettelse.

I tiden mellem tørvegravningen og roedyndingen var der gerne en lille periode med tid til forskellige gøremål. Der vaskedes gødningssække, der jo brugtes til kornsække. Arbejdsvognene skulle også gøres rene. To af dem blev som regel malet hvert år. Gårdens længer skulle repareres og kalkes. Ved denne tid havde kartoffelmarken som regel fået et grønligt skær af ukrudt. Det blev afhjulpet ved at man med en lille plov lavede en mindre kam over rækkerne. Den blev så igen harvet ned før kartoflerne spirede frem. På den måde kunne man holde rækkerne ukrudtsfri til kartoffeltoppene selv kunne holde sig rene, og man så undgik at skulle ud med hakkejernet.

Forsommer

Når først roerne blev tjenlige til udynding, var næsten hele sommeren optaget med første, anden og måske tredje-gangs hakning. Man var i heldigste fald færdig med førstegangshakning til grundlovsdag. Den gang var der jo ikke noget, der hed marksprøjtning. Dette gjorde sig også meget synligt gældende, navnlig i kornmarkerne. Her kunne man med rette tale om ”den gule fare”. Navnlig agerkål, agersennep og kiddike, de tre korsblomstrede arter, var særlig dominerende. Det var ikke noget særsyn at se kornmarker, der i forsommeren kunne være næsten lige så gule som nutidens flotte rapsmarker. Det kunne afhjælpes lidt, hvis man, når kornet var ca. en håndsbredde højt, gav det et par træk med en ukrudtsharve, men det gjorde jo også noget skade på kornet, og den behandling var udelukket, hvis der var sået udlæg i kornet.

Store kolonier af tidsler sås jo også mange steder, og mod dem var der ikke andet at gøre end at købe nogle solide høsthandsker, når kornet skulle bjerges. En masse andre kendte og ukendte, men mindre synlige, ukrudtsarter var der jo også. Og heri ligger en god forklaring på det dengang langt lavere høstudbytte end i dag. Jeg husker, hvordan man dengang ironisk

sagde: ”At det var så uretfærdigt, at de dygtigste landmænd altid havde mindre ukrudt end deres mindre dygtige kolleger”.

Høhøsten

Sommerens vel nok mest anstrengende arbejde var i forbindelse med høhøsten. Vi havde som regel otte tønder land med græs til hø, der jo udgjorde en væsentlig del af køernes vinterfoder. Omkring midten af juni var det gerne tiden at slå græsset, så var de første rødkløver i begyndende blomstring. Der gik så en uges tid med vejringen, hvor græsset blev vendt et par gange med håndriver. Vi fik ikke en hestetrukket hørive før midt i 1930'erne. Derpå blev høet revet sammen og sat i stakke, hvor der så skete en videre vejring i omkring 14 dage eller mere, afhængig af vejret. Når høet skulle hjem, fulgtes to vogne i marken og alle tre karle og piger, og det var så pigen og tredjekarlen, der lagde læssene, medens de to stærkeste karle forkede op.

Det var noget af en kunst og også en æressag at lægge et pænt læs, hvor det var nemt at finde lagene, når det skulle læsses af og sættes op på kostaldloftet. Til dette arbejde var der også brug for hele mandskabet. Det var ellers et flot syn med de lange lige rækker af høstakke på marken.

Et par gange i løbet af forsommeren måtte der også gøres et par ture ud i mosen. Først for at rejse tørvene, det vil sig stille dem op ad hinanden på højkant for at de kunne tørre, og dernæst ud og stakke dem op i større dynger. Tørvene skulle jo helst blive tørre til hjemkørsel i tiden lige før kornhøsten, da der jo gerne medgik nogle dage med tørvekørslen. To store arbejdsvogne sammenkoblet efter et spand heste kunne gøre en tur i mosen hver halve dag. Turen med læs gik gennem Støvring, men derud med tom vogn omkring Juelstrup præstegård.

Kornhøsten

Kornhøsten indtraf i ”gamle dage” noget tidligere end nu. Dengang høstedes der jo med selvbinder, og man begyndte som regel i den sidste uge af juli, somme tider før. Der var somme tider høstet rug til dyrskuedagene, og det var altid omkring den 20. juli. Byggen måtte ikke være knækket i nakken og havren ikke blive filtret sammen i toppen. Et gammelt mundheld sagde: Høst byg i rødningen og havre i grønningen”.

Inden selvbinderen kunne komme i gang, skulle der med le slåes et bredt skør uden om kornmarken for at hestene ikke skulle trampe i kornet. Men efterhånden som der snart ikke var nogle karle, der rigtig kunne bruge en le, så opdagede man, at det ikke gav større kornspild at køre direkte løs på marken, og så når negene var sat sammen, at høste de to yderste skår den modsatte vej. Der kunne på gode dage høstes 8-10 tønder land fra så snart duggen var væk og til sent aften. Det var muligt fordi høstarbejdet altid var fælles for begge gårdene, og vi derfor havde heste nok til at skifte trespandet ud, somme tider 3-4 gange i løbet af dagen. Når kornet var høstet, blev negene sat sammen på marken i hvad der kaldtes et kærvesæt med to gange seks neg i hvert. Så var det let når en mark var færdigsat at tage et skør om udbyttet. Man talte sættene og fem af dem var lig med én trave = 60 neg, og man regnede med en tønde korn pr. trave. Jævnfør sangens ”Tøndemål af traver”.

Kærvenegene skulle nu stå på markerne cirka en fjorten dages tid til eftermodning og tørring alt afhængig af vejret. Hjemkørsel foregik med to vogne. En i marken for læsning og én hjemme i laden for tømning. Der var således brug for tre mand i laden og to i marken. Al kørsel mellem mark og lade skulle foregå i trav, både med tom vogn og med læs. Det skete et par gange, at der blev for meget fart på læssene ned ad vejen. Den ene gang ramte de ikke ind i ladeportens men svingede op til maskinhuset så læsset væltede af i stendyngen. Den anden gang gik det værre. Da hoppede kusken af på vej ned ad bakken og vognen væltede nede ved

kirken, da hestene svingede op ad Fløe Hule. Heldigvis var der ingen børn på vejen og heller ikke ved skolen, så der skete kun materiel skade.

Sidst på eftermiddagen skulle de tre mand i laden jo ind og passe besætningen, fodre og malke, så de sidste to måtte fortsætte med at fylde vognene. Da vi i begyndelsen af 1950 havde fået to nye gummivogne og stadig havde tre af de gamle arbejdsvogne, så skulle der stilles fem store læs ind i køreloen til at blive tømt næste formiddag inden duggen gik af marken.

Hvis det var en høst med dårligt vejr, måtte vi også somme tider ud om morgenen og vælte kærvesættene for at få tørret negene i roden. Blev det så alligevel regn, kunne vi rejse dem op igen. Det kunne godt gentage sig indtil flere gange, og det gav jo spild af korn hver gang. Når negene omsider var kørt ind, skulle stubbene rives med hesteriven, og rivelsen samles og tærskes med det samme. Det var et fælt støvende arbejde, og derfor blev tærskværket som regel kørt udenfor laden. Så snart det sidste korn var af marken, gjaldt det om at komme i gang med stubbehandlingen. Det hed sig at ”skrælploven skulle hænge i bagenden af det sidste kornlæs”. En god skræpløjning med mange efterfølgende harvninger var den bedste metode at bekæmpe såvel senegræs og også tidsler samt alt frøukrudt på.

Efterår

Det næste store efterårsarbejde var så afgjort kartoffeloptagningen. Det skulle gerne gøres medens det endnu var rimelig godt vejr, da det jo var fingerarbejde, så det duede ikke at have vanter på. Vi fik, endnu før jeg var stor nok til at deltage, en kartoffeloptager som lagde knoldene ovenpå jorden lige bag sig, og så skulle de samles op før den næste række kunne køres op. Senere fik vi en større og bedre maskine, der kunne lægge rækkerne ud til siden og så kunne der samles flere rækker op samtidig, og vi skulle ikke rende og flytte kassen hele tiden. I begyndelsen blev kartoflerne fyldt i vogne, som så kørtes hjem og tømt i en lang kule på kulepladsen der hvor der nu er kalvehegn. En sådan kule lavedes ved først at pløje nogle furer ud, og så med skovl at danne en fin kule. Så pløjede man en dyb fure ved den ene side til de to vognhjul. Når der så blev lagt et par vælteklodser under de to modsatte hjul og hestene trak frem i vognen, kunne læsset derved tippes over, så de fleste kartofler løb ned i kulen. Resten måtte så øses af med en kartoffelgreb. At få vognen rejst igen foregik let ved at man bare drejede hestene lidt ud til siden og lod dem trække vognen op. Samme fremgangsmåde brugtes også senere når roerne blev samlet.

Der skulle gerne et større mandskab til i kartoffeltiden, men vi var jo selv mange, karle og piger og børnene fra begge gårdene og somme tider også nogle fremmede børn, som ville tjene en skilling. Jeg husker da smedens Karlo flere gange var med. Senere blev det almindeligt, at der blev lavet en lang række mindre kuler midt op ad kartoffelstykket, cirka ti på de lange agre.

Når kartoffelsæsonen begyndte, var det for en tid slut med middagspausen. Det var almindeligt, at vi spiste til middag klokken halv tolv og fik kaffe ti minutter i et. Pausen brugtes sædvanlig til at skære hakkelse og rense kålroer til hestene samt smøre vogne og lignende småtteri. Men i kartoffeltiden var det bare i marken så snart vi havde spist. Når så klokken blev tre, kom enten far eller husbestyrerinden ud med kaffe og saftvand og mellemmadder og somme tider æbleskiver. Det var ikke nødvendigt at kalde til samling. Den sidste times tid var der blevet holdt godt udkig med, om der snart dukkede nogen op over bakkekammen. Arbejdet blev jo lumsk kedeligt i længden, og i pausen blev der også gerne holdt lidt sjov.

Der skulle samles kartofler op både efter hesteriven og flere gange harvning, alt skulle med. Kartoflerne blev anvendt til mange ting. Selvfølgelig i husholdningen. Nogle blev solgt som

spise- og andre som læggekartofler. Det hændte også, vi kom af med nogle til spritfabrikken. Men ellers var de et udmærket fedefoder til kalve og stude og udsætterkøer. Senere blev det i en årrække almindeligt, at man kogte en stor del af kartoflerne og insilerede dem. Så kunne de også bruges som et udmærket fedefoder til slagtesvin. Vi var derfor en halv snes gårde, der i fællesskab købte et transportabelt kogeanlæg og så kogte kartofler et par gange om året. Så kunne der fodres med kartofler hele året. Grise er ikke i stand til at udnytte rå kartofler, men efterhånden gled det helt ud med avl af denne afgrøde. Det var for arbejdskrævende.

Den sidste af årets afgrøder, som skulle bjerges, var roerne, og de skulle, på nær en smule kålroer til at fylde roerummet med et par gange, være kørt sammen inden første november. Runkelroerne var dem, der først kom op. De blev trukket op med håndkraft og toppet af med en brødkniv. Toppen blev for en stor del fodret op i frisk tilstand, og roerne læsset på vogn med fingrene for at undgå beskadigelse. De skulle jo kunne holde sig til sidst på vinteren og først på sommeren. Derfor måtte de ikke beskadiges med grebe. Kålroerne var derimod hårdføre, og kunne derfor bedre tåle at håndteres med redskaber. Da jeg var dreng, blev de aftoppet med et langskaftet aftoppejern, og så kørte min far dem op med en særlig optager, der var trukket af en hest, og som lagde to rækker sammen. Senere, omkring 1932, fik vi en maskine, der både kunne toppe to rækker af og samtidig køre roerne op og lægge to rækker sammen. Kålroetoppene skulle bare pløjes ned. Roerne blev læsset på vognen af en mand på hver side. Det kunne gå rask. Jeg husker vi på en dag kunne køre 100 læs á 10 tønner i kule. Det var cirka to tønner land, men jeg husker også et år, hvor udbyttet slog helt fejl på grund af tørkesommer og kålbrot. Da var der kun otte læs på fire tønner land i østermarken.

Jeg nævnte før, at roerne skulle samlet før første november. Denne dato var jo den store skiftedag i landbruget, hvor karle og piger rejste fra en plads og i en anden eller fik forlænget fæstemålet for endnu et år. Derfor var det også god sæd og skik, at møddingen blev tømt og ajlen kørt ud inden denne dag.

I dagene først i november forestod et stort og hårdt arbejde, nemlig vinterdækning af kulerne med rodfrugter. Kartoffelkulerne var umiddelbart efter optagningen blevet dækket med et tykt lag tørt halm og et tyndt lag jord. Nu blev så yderligere den sammenrevne kartoffeltop lagt på og yderst et godt lag muld. Dermed skulle kartoflerne være sikret. Det forekom dog et par gange, at de alligevel tog skade – de hårde vintre under krigen. Så måtte de koges og insileres tidligt forår for ikke at rådne. Runkelroerne blev også dækket med lidt halm og jord så snart de var taget op. Vinterdækningen bestod her i yderligere et 20-30 cm tykt jordlag. Det samme som blev lagt på kålrabiene, men til disse brugtes ikke halm. Der blev for at lette arbejdet pløjet seks til otte plovfurer rundt om kulerne før jorden med skovl og håndkraft blev smidt op på kulerne. Blev der imedens frostvejr, var det somme tider nødvendigt at pløje hver dag.

Da vi nåede ind i traktortiden kom der en maskine frem, en såkaldt kuledækker. En slags skovlhjul som monteredes på traktorliften og som kastede jorden op ad kulen, men den blev aldrig helt god, og så blev det jo efterhånden mere almindeligt at dække med plastik og halm.

Op mod jul

I tiden frem til jul skulle vinterpløjningen også gøres færdig, i al fald al den jord, hvor der skulle såes korn til foråret. Hvis man forårspløjede til korn, var man sikker på at få en meget ukrudtsbefængt kornmark, for så fik man jo en masse friske ukrudtsfrø vendt op, som ikke var skadet af vinterens frost. Og så skulle alle maskiner i hus før jul. Der måtte ikke stå hverken plov eller harver ude julenat, for så ville ”Jerusalems skomager” sætte sig og hvile på dem, og så kom der misvækst, hvor man brugte dem næste år.

I dagene op til jul var der også megen travlhed med forberedelse til de mange helligdage. Vi skulle have roerummene fyldt helt op, og der skulle males korn til grisene og skæres hakkelse til mange dage. Vi var jo meget afhængige af om det blev blæsevejr, så vindmotoren kunne levere den fornødne drivkraft. Der skulle også skæres en ordentlig dyngge roer til køerne. Det foregik dog med en håndtrukket roeskærer. Der skulle slæbes hø løs og lægges til rette, så det var nemt at fodre i de nærmeste dage. Julen varede dengang helt til "Hellig tre Konger". Det var jo også i den periode man dengang afviklede det man kunne kalde ferie. Et begreb, som for øvrigt slet ikke var almindeligt kendt dengang. Man fik en fridag nu og da, når arbejdet til-
lod det.

Jeg har i det foranstående forsøgt at berette lidt om de forskellige gøremål i årets forløb i be-
driften, og året er nok mest typisk fra 1920'erne og 1930'erne.